

हिन्दी टीकाकारनुं मंगलाचरण

Hindi Tikākārnu Mangalācharan

(દોહરા)

નિજ સ્વરૂપકૌ પરમ રસ, જામૈં ભરૌ અપાર;
વઢૌં પરમાનન્દમય, સમયસાર અવિકાર. ૧

(Dohrā)

Nij swaroopkau param ras, jāmai bharau apār;
Vandau parmānandmay, samaysār avikār. 1

કુન્દકુન્દ મુનિ-ચન્દવર, અમૃતચન્દ મુનિ-ઇન્દ;
આત્મરસી બનારસી, બન્દૌં પદ અરવિંદ. ૨

Kundkund muni-chandvar, Amrutchand muni-ind;
Ātmarasī Bānārasī, bandau pad arvind. 2

ગ્રંથકારનું મંગલાચરણ
Granthkārnu Mangalācharan

શ્રી પાર્શ્વનાથજીની સ્તુતિ
Shri Parshwanāthjini Stuti

(मनहर छंद)

करम-भरम जग-तिमिर-हरन खग,
उरग-लखन-पग सिवमगदरसी ।

(Manahar Chhand)

Karam-bharam jag-timir-haran khag,
Urag-lakhan-pag sivmagdarsi ।

निरखत नयन भविक जल बरखत,
हरखत अमित भविकजन-सरसी ॥

Nirkhat nayan bhavik jal barkhat,
Harkhat amit bhavikjan-sarsi ॥

मदन-कदन-जित परम-धरमहित,

सुमिरत भगति भगति सब डरसी ।

Madan-kadan-jit param-dharamhit,

Sumirat bhagati bhagati sab darsi ।

सजल-जलद-तन मुकुट सपत-फन,

कमठ-दलन जिन नमत बनरसी ॥१॥

Sajal-jalad-tan mukut sapat-fan,

Kamath-dalan Jin namat Banarasi ॥1॥

જે સંસારમાં કર્મના ભ્રમરૂપ અંધકારને દૂર કરવા માટે સૂર્ય સમાન
છે, જેમના ચરણમાં સાપનું ચિહ્ન છે, જે મોક્ષનો માર્ગ દેખાડનાર
છે, જેમનાં દર્શન કરવાથી ભવ્ય જીવોનાં નેત્રોમાંથી આનંદનાં
આંસુ વહે છે અને અનેક ભવ્યરૂપી સરોવર પ્રસન્ન થઈ જાય છે,
જેમણે કામદેવને યુદ્ધમાં હરાવી દીધો છે, જે ઉત્કૃષ્ટ જૈન ધર્મના
હિતકારી છે, જેમનું સ્મરણ કરવાથી ભક્તજનોના બધા ભયો દૂર

ભાગે છે, જેમનું શરીર પાણીથી ભરેલા વાદળા જેવું નીલ (રંગનું)
છે, જેમનો મુગટ સાત ફેણોનો છે, જે કમઠના જીવને અસુર પર્યાયમાં
હરાવનાર છે; એવા પાર્શ્વનાથ જિનરાજને (પંડિત) બનારસીદાસજી
નમસ્કાર કરે છે.

(છંદ છપ્પા)

સકલ-કરમ-ખલ-દલન,

કમઠ-સઠ-પવન કનક-નગ ।

(Chhand Chhappā)

Sakal-karam-khal-dalan,

Kamath-sath-pavan kanak-nag ।

धवल परम-पद-रमन,

जगत-जन-अमल-कमल-खग ॥

Dhaval param-pad-raman,

Jagat-jan-amal-kamal-khag ॥

परमत-जलधर-पवन,

सजल-धन-सम-तन समकर ।

Parmat-jaldhar-pavan,

Sajal-dhan-sam-tan samkar ।

पर-अघ-रजहर जलद,

सकल-जन-नत भव-भय-हर ॥

Par-agh-rajhar jalad,

Sakal-jan-nat bhav-bhay-har ॥

जमदलन नरकपद-छयकरन,

अगम अतट भवजलतरन ।

Jamdalan narakpad-chhaykaran,

Agam atath bhavjaltaran ।

वर-सबल-मदन-वन-हरदहन,

जय जय परम अभयकरन ॥२॥

Var-sabal-madan-van-hardahan,

Jai jai param abhaykaran ॥2॥

જે સંપૂર્ણ દુષ્ટ કર્મોનો નાશ કરનાર છે, કમઠના (ઉપસર્ગરૂપ) પવનની સામે મેરુ સમાન છે અર્થાત્ કમઠના જીવે ચલાવેલા ઉગ્ર આંધીના ઉપસર્ગથી જે ચલિત થનાર નથી, નિર્વિકાર સિદ્ધપદમાં રમણ કરે છે, સંસારી જીવોરૂપ કમળોને પ્રફુલ્લિત કરવા માટે સૂર્ય સમાન છે, મિથ્યામતરૂપ વાદળાંને ઉડાડી મૂકવા માટે પ્રચંડ વાયુરૂપ છે, જેમનું શરીર પાણીથી ભરેલા વાદળા સમાન નીલ વર્ણનું છે, જે જીવોને સમતા દેનાર છે, અશુભ કર્મોની ધૂળ ધોવા માટે વાદળ સમાન છે, સમસ્ત જીવો દ્વારા વંદનીય છે, જન્મ-મરણનો

ભય દૂર કરનાર છે, જેમણે મૃત્યુને જીત્યું છે, જે નરક ગતિથી
બચાવનાર છે, જે મહાન અને ગંભીર સંસારસાગરથી તારનાર
છે, અત્યંત બળવાન કામદેવના વનને બાળવા માટે રુદ્રની અગ્નિ
સમાન છે, જે જીવોને બિલકુલ નીડર બનાવનાર છે, તે(પાર્શ્વનાથ
ભગવાન)નો જય હો! જય હો!!

(સવૈયા એકત્રીસા)

જિन्हિકે વચન ડર ધારત જુગલ નાગ,
ભાઈ ધરનિંદ પદુમાવતિ પલકમૈં ।

(Savaiyā Ekatrisā)

Jinhike vachan ur dhārat jugal nāg,
Bhaye dharnind padumāvati palakmai ।

जाकी नाममहिमासौ कुधातु कनक करै,
पारस पखान नामी भयौ है खलकमैं ॥

Jāki nāmmahimāsau kudhātu kanak karai,
Pāras pakhān nāmi bhayo hai khalakmai ॥

जिन्हकी जनमपुरी-नामके प्रभाव हम,

अपनौ स्वरूप लख्यौ भानुसौ भलकमैं ।

Jinhki janampuri-nāmke prabhāv hum,

Apnau swaroop lakhyau bhānusau bhalakmai ।

तेई प्रभु पारस महारसके दाता अब,

दीजै मोहि साता दृगलीलाकी ललकमैं ॥३॥

Teyi Prabhu Pāras mahāraske dātā ab,

Deejai mohi sātā drugleelāki lalakmai ॥3॥

જેમની વાણી હૃદયમાં ધારણ કરીને સર્પનું જોડું ક્ષણમાત્રમાં ધરણેન્દ્ર
અને પદ્માવતી થયું, જેમના નામના પ્રતાપથી જગતમાં પથ્થર પણ
પારસના નામથી પ્રસિદ્ધ છે કે જે લોટાને સોનું બનાવી દે છે, જેમની
જન્મભૂમિના નામના પ્રભાવથી અમે અમારું આત્મસ્વરૂપ જોયું છે - જાણે
કે સૂર્યની જ્યોતિ જ પ્રગટ થઈ છે, તે અનુભવરસનો સ્વાદ આપનાર
પાર્શ્વ જિનરાજ પોતાની પ્રિય દૃષ્ટિથી અમને શાંતિ આપો.

श्री सिद्धनी स्तुति

(अडिल्ल छंद)

अविनाशी अविकार परमरसधाम हैं ।

समाधान सरवंग सहज अभिराम हैं ॥

Shri Siddhni Stuti

(Adill Chhand)

Avināshi avikār paramrasdhām hai ।

Samādhān sarvang sahaj abhirām hai ॥

सुद्ध बुद्ध अविरुद्ध अनादि अनंत हैं ।

जगत शिरोमनि सिद्ध सदा जयवंत हैं ॥४॥

Suddh buddh aviruddh anādi anant hai ।

Jagat shiromani Siddh sadā jaivant hai ॥4॥

જે નિત્ય અને નિર્વિકાર છે, ઉત્કૃષ્ટ સુખનું સ્થાન છે, સહજ શાંતિથી
સર્વાંગે સુંદર છે, નિર્દોષ છે, પૂર્ણજ્ઞાની છે, વિરોધરહિત છે, અનાદિ
અનંત છે; તે લોકના શિખામણિ સિદ્ધ ભગવાન સદા જયવંત હો !

श्री साधु स्तुति

(सवैया अेकत्रीसा)

ग्यानकौ उजागर-सहज-सुखसागर,

सुगुन-रतनागर विराग-रस भर्यौ है ।

Shri Sādhū Stuti

(Savaiyā Ekatrisā)

Gyānkau ujāgar-sahaj-sukhsāgar,

Sugun-ratnāgar virāg-ras bharyau hai ।

सरनकी रीति हरै मरनकौ न भै करै,
करनसौ पीठि दे चरन अनुसरयौ है ॥

Saranki reeti harai marankau na bhai karai,
Karansau peethi de charan anusaryau hai ॥

धरमको मंडन भरमको विहंडन है,

परम नरम ह्वैके करमसौ लर्यौ हैं ।

Dharamko mandan bharamko vihandan hai,

Param naram vhaike karamsau laryau hai ।

ऐसो मुनिराज भुवलोकमें विराजमान,
निरखि बनारसी नमस्कार करयौं है ॥५॥

Aiso munirāj bhuvlokmai virājmān,
Nirkhi Banārasī namaskār karyau hai ॥5॥

જે જ્ઞાનના પ્રકાશક છે, સહજ આત્મસુખના સમુદ્ર છે, સમ્યક્ત્વાદિ
ગુણરત્નોની ખાણ છે, વૈરાગ્યરસથી પરિપૂર્ણ છે, કોઈનો આશ્રય
ઘચ્છતા નથી, મૃત્યુથી ડરતા નથી, ઇન્દ્રિયવિષયોથી વિરક્ત થઈને
ચારિત્રનું પાલન કરે છે, જેમનાથી ધર્મની શોભા છે, જે મિથ્યાત્વનો
નાશ કરનાર છે, જે કર્મો સાથે અત્યંત શાંતિથી લડે છે; એવા સાધુ
મહાત્મા જે પૃથ્વી ઉપર શોભાયમાન છે તેમનાં દર્શન કરીને આત્મરસી
બનારસીદાસજી નમસ્કાર કરે છે.

सम्यग्दृष्टिनी स्तुति

(सवैया छंद)

भेदविज्ञान जग्यौ जिन्हके घट,

सीतल चित भयौ जिम चंदन ।

Samyagdrashtini Stuti

(Savaiyā Chhand)

Bhedvijnān jagyau jinhke ghat,

Seetal chit bhayau jim chandan ।

केलि करै सिव मारगमैं,

जग मांहि जिनेसुरके लघु नन्दन ॥

Keli karai siv māragmai,

Jag māhi Jinesurkey laghu nandan ॥

सत्यसरूप सदा जिन्हकै,

प्रगत्यौ अवदात मिथ्यात-निकंदन ।

Satyasaroop sadā jinhkai,

Pragatyau avdāt mithyāt-nikandan ।

सांतदशा तिन्हकी पहिचानि,
करै कर जोरि बनारसि वंदन ॥६॥

Sāntdashā tinhki pahichāni,
Karai kar jori Banārasī vandan ॥6॥

જેમના હૃદયમાં નિજ-પરનો વિવેક પ્રગટ થયો છે, જેમનું ચિત્ત ચંદન સમાન શીતળ છે અર્થાત્ કષાયોનો આતાપ નથી અને નિજ-પર વિવેક થવાથી જે મોક્ષમાર્ગમાં મોજ કરે છે, જે સંસારમાં અરહંતદેવના લઘુપુત્ર છે અર્થાત્ થોડા જ સમયમાં અરહંત પદ પ્રાપ્ત કરનાર છે, જેમને મિથ્યાદર્શનનો નાશ કરનાર નિર્મળ સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ થયું છે; તે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોની આનંદમય અવસ્થાનો નિશ્ચય કરીને આત્મરસી બનારસીદાસજી હાથ જોડીને નમસ્કાર કરે છે.

(સવૈયા એકત્રીસા)

સ્વારથકે સાચે પરમારથકે સાચે ચિત્ત,
સાચે સાચે બૈન કહૈં સાચે જૈનમતી હૈં ।

(Savaiyā Ekatrisā)

Svārathke sāche parmārathke sāche chitt,
Sāche sāche bain kahai sāche jainmati hai ।

काहूके विरुद्ध नाहि परजाय-बुद्धि नाहि,
आतमगवेषी न गृहस्थ है न जती हैं ॥

Kāhooke viruddh nāhi parjāy-buddhi nāhi,
Ātamgaveshi na gruhasth hai na jati hai ॥

सिद्धि रिद्धि वृद्धि दीसै घटमैं प्रगट सदा,
अंतरकी लच्छिसौं अजाची लच्छपती हैं ।

Siddhi riddhi vruddhi deesai ghatmai pragat sadā,
Antarki lachhisau ajāchi lachhpati hai ।

दास भगवन्तके उदास रहैं जगतसौं,
सुखिया सदैव ऐसे जीव समकिती हैं ॥७॥

Dās Bhagwantke udās rahai jagatsau,
Sukhiyā sadaiv aise jeev samkiti hai ॥7॥

જેમને પોતાના આત્માનું સાચું જ્ઞાન છે અને મોક્ષપદાર્થ ઉપર
સાચો પ્રેમ છે, જે હૃદયના સાચા છે અને સત્ય વચન બોલે છે તથા
સાચા જૈની છે, કોઈની સાથે જેમને વિરોધ નથી, શરીરમાં જેમને
અહંબુદ્ધિ નથી, જે આત્મસ્વરૂપના શોધક છે, અણુવ્રતી નથી કે
મહાવ્રતી નથી, જેમને સદૈવ પોતાના જ હૃદયમાં આત્મહિતની સિદ્ધિ,
આત્મશક્તિની રિદ્ધિ અને આત્મગુણોની વૃદ્ધિ પ્રગટ દેખાય છે,

જે અંતરંગ લક્ષ્મીથી અચાચી લક્ષપતિ અર્થાત્ સંપન્ન છે, જે જિનરાજના સેવક છે, સંસારથી ઉદાસીન રહે છે, જે આત્મિક સુખથી સદા આનંદરૂપ રહે છે, એ ગુણોના ધારક સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ હોય છે.

(સવૈયા એકત્રીસા)

જાકૈ ઘટ પ્રગટ વિવેક ગણધરકૌસૌ,
હિરદૈ હરખિ મહામોહકૌં હરતુ હૈ ।

(Savaiyā Ekatrisā)

Jākai ghat pragat vivek gandharkausau,
Hirdai harkhi mahāmohkau hartu hai ।

साचौ सुख मानै निजमहिमा अडौल जानै,
आपुहीमैं आपनौ सुभाउ ले धरतु है ॥

Sāchau sukh mānai nijmahimā adaul jānai,
Āpuhimai āpnau subhāu le dhartu hai ॥

जैसैं जल-कर्दम कतकफल भिन्न करै,
तैसैं जीव-अजीव विलछनु करतु है ।

Jaisai jal-kardam katakfal bhinn karai,
Taisai jeev-ajeev vilchhanu kartu hai ।

आतम सकति साथै ग्यानकौ उदौ आराधै,
सोई समकिती भवसागर तरतु है ॥८॥

Ātam sakti sādhai gyānkau udau ārādhai,
Soi samkiti bhavsāgar tartu hai ॥8॥

જેના હૃદયમાં ગણધર જેવો સ્વ-પરનો વિવેક પ્રગટ થયો છે, જે આત્માનુભવથી આનંદિત થઈને મિથ્યાત્વને નષ્ટ કરે છે, સાચા સ્વાધીન સુખને સુખ માને છે, પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોની અવિચળ શ્રદ્ધા કરે છે, પોતાના સમ્યગ્દર્શનાદિ સ્વભાવને પોતાનામાં જ ધારણ કરે છે, જે અનાદિના મળેલ જીવ અને અજીવનું પૃથક્કરણ કીચડથી પાણીનું પૃથક્કરણ કતકફળની જેમ કરે છે, જે આત્મજળ વધારવામાં પ્રયત્ન કરે છે અને જ્ઞાનનો પ્રકાશ કરે છે, તે જ સમ્યગ્દૃષ્ટિ સંસારસમુદ્રથી પાર થાય છે.

મિથ્યાદષ્ટિનું લક્ષણ

(સવૈયા એકત્રીસા)

ધરમ ન જાનત બખાનત ભરમરૂપ,

ઠૌર ઠૌર ઠાનત લરાઈ પચ્છપાતકી ।

Mithyādrashtinu Lakshan

(Savaiyā Ekatrisā)

Dharam na jānat bakhānat bharamroop,

Thaur thaur thānat larāi pachhpātki ।

भूल्यौ अभिमानमें न पाउ धरै धरनीमें,
हिरदैमें करनी विचारै उतपातकी ॥

Bhoolyo abhimānmai na pāu dharai dharanimai,
Hirdaimai karni vichārai utpātki ॥

फिरै डांवाडोलसौ करमके कलोलिनिमैं,
व्है रही अवस्था सु बधूलेकैसे पातकी ।

Firai dāvādolsau karamke kalolinimai,
Vhai rahi avasthā su badhoolekaise pātki ।

जाकी छाती ताती कारी कुटिल कुवाती भारी,
ऐसौ ब्रह्मघाती है मिथ्याती महापातकी ॥९॥

Jāki chhāti tāti kārī kutil kuvāti bhāri,
Aisau brahmaghāti hai mithyāti mahāpātki ॥9॥

જે વસ્તુસ્વભાવથી અજાણ છે, જેનું કથન મિથ્યાત્વમય છે અને જે એકાંતનો પક્ષ લઈને ઠેકઠેકાણે લડાઈ કરે છે, પોતાના મિથ્યાજ્ઞાનના અહંકારમાં ભૂલીને ધરતી પર પગ ટેકવતો નથી અને ચિત્તમાં ઉપદ્રવનો જ વિચાર કરે છે, કર્મના કલ્લોલોથી સંસારમાં ડામાડોળ થઈને ફરે છે અર્થાત્ વિશ્રામ પામતો નથી. તેથી તેની દશા વંટોળિયાના પાંદડા જેવી થઈ રહી છે, જે હૃદયમાં (ક્રોધથી) તપ્ત રહે છે, (લોભથી) મલિન રહે છે, (માયાથી) કુટિલ છે, (માનથી) ભારે કુવચન બોલે છે આવો આત્મઘાતી અને મહાપાપી મિથ્યાદૃષ્ટિ છે.

(Dohā)

बंदौ सिव अवगाहना, अरु बंदौ सिव पंथ ।

जसुप्रसाद भाषा करौं, नाटकनाम गरंथ ॥१०॥

(Dohā)

Bandau siv avgāhnā, aru bandau siv panth ।

Jasuprasād bhāshā karau, nātaknām garanth ॥10॥

હું સિદ્ધ ભગવાનને અને મોક્ષમાર્ગ(રત્નત્રય)ને નમસ્કાર કરું છું,
જેમના પ્રસાદથી દેશભાષામાં નાટક સમયસાર ગ્રંથ રચું છું.

કવિ સ્વરૂપનું વર્ણન

(સવૈયા મત્તગયન્દ, વર્ણ ૨૩)

ચેતનરૂપ અનૂપ અમૂરત,

સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરૌ ।

Kavi Swaroopnu Varnan

(Savaiyā Mattgayand, Varn 23)

Chetanroop anoop amoorat,

Siddh samān sadā pad merau ।

मोह महातम आतम अंग,

कियौ परसंग महा तम घेरौ ॥

Moh mahātam ātam ang,

Kiyau parsang mahā tam gherau ॥

ग्यानकला उपजी अब मोहि,
कहाँ गुन नाटक आगमकेरौ ।

Gyānkalā upji ab mohi,
Kahau guna nātak āgamkerau ।

जासु प्रसाद सधै सिवमारग,
वेगि मिटै भववास बसेरौ ॥११॥

Jāsu prasād sadhai sivmārag,
Vegi mitai bhavavās baserau ॥11॥

મારું સ્વરૂપ સદૈવ ચૈતન્યસ્વરૂપ, ઉપમારહિત અને નિરાકાર સિદ્ધ
સમાન છે. પરંતુ મોહના મહા અંધકારનો સંગ કરવાથી હું આંધળો
બની રહ્યો હતો. હવે મને જ્ઞાનની જ્યોતિ પ્રગટ થઈ છે તેથી હું નાટક
સમયસાર ગ્રંથ કહું છું. જેના પ્રસાદથી મોક્ષમાર્ગની સિદ્ધિ થાય છે
અને જલદી સંસારનો નિવાસ અર્થાત્ જન્મ-મરણ છૂટી જાય છે.

કવિની લઘુતાનું વર્ણન

(મનહર છંદ, વર્ણ ૩૧)

जैसें कोऊ मूरख महा समुद्र तिरिवेकौं,
भुजानिसौं उद्यत भयौ है तजि नावरौ ।

Kavini Laghutānu Varnan

(Manhar Chhand, Varn 31)

Jaisai kou moorakh mahā samudra tirivekau,
Bhujānisau udyat bhayau hai taji nāvrau ।

जैसैं गिरि ऊपर विरखफल तोरिवेकाँ,

बावनु पुरुष कोऊ उमगै उतावरौ ॥

Jaisai giri upar virakhfal torivekau,

Bāvnu purush kou umgai utāvarau ॥

जैसैं जलकुंडलमैं निरखि ससि-प्रतिबिम्ब,
ताके गहिबेकाँ कर नीचौ करै टाबरौ ।

Jaisai jalkundalmai nirkhi sasi-pratibimb,
Tākey gahibekau kar nichau karai tābrau ।

तैसैं मैं अलपबुद्धि नाटक आरंभ कीनौ,
गुनी मोहि हसैंगे कहैंगे कोऊ बावरौ ॥१२॥

Taisai mai alapbuddhi nātak ārambh kinau,
Guni mohi hasainge kahainge kou bāvro ॥12॥

જેવી રીતે કોઈ મૂર્ખ મનુષ્ય પોતાના બાહુબળથી ઘણા મોટા સમુદ્રને તરવાનો પ્રયત્ન કરે અથવા કોઈ ઠીંગાણો માણસ પર્વત ઉપરના વૃક્ષમાં લાગેલું ફળ તોડવા માટે જલદીથી ઊછળે, જેવી રીતે કોઈ બાળક પાણીમાં પડેલા ચંદ્રના ખિંબને હાથથી પકડે છે, તેવી જ રીતે મંદબુદ્ધિવાળા મેં નાટક સમયસાર(મહાકાર્ય)નો પ્રારંભ કર્યો છે, વિદ્વાનો મશ્કરી કરશે અને કહેશે કે કોઈ પાગલ હશે.

(सवैया अेकत्रीसा)

जैसैं काहू रतनसौं बींध्यौ है रतन कोऊ,
तामैं सूत रेसमकी डोरी पोई गई है ।

(Savaiyā Ekatrisā)

Jaisai kāhu ratansau bindhyau hai ratan kou,
Tāmai soot resamki dori poi gai hai ।

तैसैं बुध टीकाकरि नाटक सुगम कीनौ,
तापरि अल्पबुद्धि सूधी परिनई है ॥

Taisai budh teekākari nātak sugam kinau,
Tāpari alapbuddhi soodhi parinaï hai ॥

जैसैं काहू देसके पुरुष जैसी भाषा कहैं,
तैसी तिनिहुंके बालकनि सीख लई है ।

Jaisai kāhoo deske purush jaisi bhāshā kahai,
Taisi tinihuke bālakni seekh lai hai ।

तैसैं ज्यों गरंथकौ अरथ कह्यौ गुरु त्योंहि,
हमारी मति कहिवेकौं सावधान भई है ॥१३॥

Taisai jyau garanthko arath kahyau Guru tyohi,
Hamāri mati kahivekau sāvdhān bhayi hai ॥13॥

જેવી રીતે હીરાની કણીથી કોઈ રત્નમાં છિદ્ર પાડી રાખ્યું હોય તો તેમાં રેશમનો દોરો નાખી દેવાય છે, તેવી જ રીતે વિદ્વાન સ્વામી અમૃતચંદ્ર આચાર્યદેવે ટીકા કરીને ‘સમયસાર’ સરળ કરી દીધું છે, તેથી અભ્યુદયવાળા મને સમજવામાં આવી ગયું. અથવા જેવી રીતે કોઈ દેશના રહેવાસી જેવી ભાષા બોલે છે તેવી તેના બાળકો શીખી લે છે; તેવી જ રીતે મને ગુરુ-પરંપરાથી જેવું અર્થજ્ઞાન થયું છે તેવું જ કહેવા માટે મારી બુદ્ધિ તત્પર થઈ છે.

ભગવાનની ભક્તિથી અમને બુદ્ધિબળ પ્રાપ્ત થયું છે.

(સવૈયા એકત્રીસા)

કબહૂ સુમતિ વૈ કુમતિકૌ વિનાસ કરૈ,

કબહૂ વિમલ જ્યોતિ અંતર જગતિ હૈ ।

Bhagwānni bhaktithi amne buddhibal prāpt thayu chhe

(Savaiyā Ekatrisā)

Kabahu sumati vhai kumatikau vinās karai,

Kabahu vimal jyoti antar jagati hai ।

कबहू दया व्है चित्त करत दयालरूप,

कबहू सुलालसा व्है लोचन लगति है ॥

Kabahu dayā vhai chitt karat dayālroop,

Kabahu sulālsā vhai lochan lagati hai ॥

कबहू आरती व्है कै प्रभु सनमुख आवै,

कबहू सुभारती व्है बाहरि बगति है ।

Kabahu ārti vhai kai Prabhu sanmukh āvai,

Kabahu subhārti vhai bāhari bagati hai ।

धरै दसा जैसी तब करै रीति तैसी ऐसी,
हिरदै हमारै भगवंतकी भगति है ॥१४॥

Dharai dasā jaisi tab karai reeti taisi aisi,
Hirdai hamārai Bhagwantki bhagati hai ॥14॥

અમારા હૃદયમાં ભગવાનની એવી ભક્તિ છે કે કોઈ વાર તો સુબુદ્ધિરૂપ થઈને કુબુદ્ધિને દૂર કરે છે, કોઈ વાર નિર્મળ જ્યોતિ થઈને હૃદયમાં પ્રકાશ આપે છે, કોઈ વાર દયાળુ થઈને ચિત્તને દયાળુ બનાવે છે, કોઈ વાર અનુભવની પિપાસારૂપ થઈને આંખો સ્થિર કરે છે, કોઈ વાર આરતીરૂપ થઈને પ્રભુની સન્મુખ આવે છે, કોઈ વાર સુંદર વચનોથી સ્તોત્ર બોલે છે. જ્યારે જેવી અવસ્થા થાય છે ત્યારે તેવી ક્રિયા કરે છે.

નાટક સમયસારના મહિમાનું વર્ણન
(સવૈયા એકત્રીસા)

મોઘ ચલિવેકૌ સૌન કરમકૌ કરૈ બૌન,
જાકે રસ-ભૌન બુધ લૌન જ્યૌં ઘુલત હૈ ।

Nātak Samaysārṇā Mahimānu Varnan
(Savaiyā Ekatrisā)

Mokh chalivekau saun karamkau karai baun,
Jākey ras-bhaun budh laun jyau ghulat hai ।

गुनको गरन्थ निरगुनकौ सुगम पंथ,

जाकौ जसु कहत सुरेश अकुलत है ॥

Gunako garanth nirgunkau sugam panth,

Jākau jasu kahat suresh akulat hai ॥

याहीके जु पच्छी ते उड़त ग्यानगगनमें,
याहीके विपच्छी जगजालमें रलत है ।

Yāhike ju pacchi te udat gyāngaganmai,
Yāhike vipacchi jagjālmai rulat hai ।

हाटकसौ विमल विराटकसौ विसतार,

नाटक सुनत हिये फाटक खुलत है ॥१५॥

Hātaksau vimal virātakasau vistār,

Nātak sunat hiye fātak khulat hai ॥15॥

આ નાટક મોક્ષમાં જવાને માટે સીડી સ્વરૂપ છે, કર્મરૂપી વિકારનું વમન કરે છે, એના રસરૂપ જળમાં વિદ્વાનો મીઠાની જેમ ઓગળી જાય છે, એ સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોનો પિંડ છે, સરળ રસ્તો છે, એના મહિમાનું વર્ણન કરતાં ઇન્દ્રો પણ લજ્જિત થાય છે, જેમને આ ગ્રંથના પદ્મરૂપ પાંખો પ્રાપ્ત થઈ છે તેઓ જ્ઞાનરૂપી આકાશમાં વિહાર કરે છે અને જેને આ ગ્રંથના પદ્મરૂપ પાંખો નથી તેઓ જગતની જંજાળમાં ફસાય છે. આ ગ્રંથ શુદ્ધ સુવર્ણ જેવો નિર્મળ છે, વિષ્ણુના વિરાટરૂપ જેવો વિસ્તૃત છે. આ ગ્રંથ સાંભળવાથી હૃદયનાં દ્વાર ખૂલી જાય છે.

અનુભવનું વર્ણન

(દોહરા)

કહૌં શુદ્ધ નિહચૈ કથા, કહૌં શુદ્ધ વિવહાર ।

મુકતિપંથકારન કહૌં, અનુભૌકૌ અધિકાર ॥૧૬॥

Anubhavnu Varnan

(Dohrā)

Kahau suddh nihchai kathā, kahau shuddh vivhār ।

Mukatipanthkāran kahau, anubhaukau adhikār ॥16॥

શુદ્ધ નિશ્ચયનય, શુદ્ધ વ્યવહારનય અને મોક્ષમાર્ગમાં કારણભૂત
આત્માનુભવની ચર્ચાનું હું વર્ણન કરું છું.

અનુભવનું લક્ષણ

(દોહરા)

વસ્તુ વિચારત ધ્યાવતૈં, મન પાવૈ વિશ્રામ ।

રસ સ્વાદત સુખ ઝપજૈ, અનુભૌ યાકૌ નામ ॥૧૭॥

Anubhavnu Lakshan

(Dohrā)

Vastu vichārat dhyāvatai, mann pāvai vishrām ।

Ras swādat sukh upjai, anubhau yākau nām ॥17॥

આત્મપદાર્થનો વિચાર અને ધ્યાન કરવાથી ચિત્તને જે શાંતિ મળે છે
તથા આત્મિક રસનો આસ્વાદ કરવાથી જે આનંદ મળે છે તેને જ
અનુભવ કહે છે.

અનુભવનો મહિમા

(દોહરા)

અનુભવ ચિંતામણિ રતન, અનુભવ હે રસકૂપ ।

અનુભવ મારગ મોખકૌ, અનુભવ મોખ સરૂપ ॥૧૮॥

Anubhavno Mahimā

(Dohrā)

Anubhav chintāmani ratan, anubhav hey raskoop ।

Anubhav mārag mokhkau, anubhav mokh saroop ॥18॥

અનુભવ ચિંતામણિ રત્ન છે, શાંતિરસનો ફૂવો છે, મોક્ષનો માર્ગ છે
અને મોક્ષસ્વરૂપ છે.

सवैया (मनहर)

अनुभौके रसकों रसायन कहत जग,

अनुभौ अभ्यास यहु तीरथकी ठौर है ।

Savaiyā (Manhar)

Anubhauke raskau rasāyan kahat jag,

Anubhau abhyās yahu teerathki thaur hai ।

अनुभौकी जो रसा कहावै सोई पोरसा सु,
अनुभौ अधोरसासौं ऊरधकी दौर है ॥

Anubhauki jo rasā kahāvai soi porsā su,
Anubhau adhorasāsau uradhki daur hai ॥

अनुभौकी केलि यहै कामधेनु चित्रावेलि,
अनुभौकौ स्वाद पंच अमृतकौ कौर है ।

Anubhauki keli yahai kām dhenu chitrāveli,
Anubhaukau swād panch amrutkau kaur hai ।

अनुभौ करम तोरै परमसौं प्रीति जोरै,

अनुभौ समान न धरम कोऊ और है ॥१९॥

Anubhau karam torai paramsau preeti jorai,

Anubhau samān na dharam kou aur hai ॥19॥

અનુભવના રસને જગતના જ્ઞાનીઓ રસાયણ કહે છે, અનુભવનો અભ્યાસ એક તીર્થભૂમિ છે, અનુભવની ભૂમિ બધા પદાર્થોને ઉત્પન્ન કરનાર છે, અનુભવ નરકમાંથી કાઢીને સ્વર્ગ-મોક્ષમાં લઈ જાય છે, એનો આનંદ કામધેનુ અને ચિત્રાવેલી સમાન છે, એનો સ્વાદ પંચામૃતના ભોજન જેવો છે, એ કર્મોનો ક્ષય કરે છે અને પરમપદમાં પ્રેમ જોડે છે. એના જેવો બીજો કોઈ ધર્મ નથી.

જીવ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ

(દોહરા)

ચેતનવંત અનંત ગુન, પરજૈ સક્તિ અનંત ।

અલખ અખંડિત સર્વગત, જીવ દરવ વિરતંત ॥૨૦॥

Jeev Dravyanu Swaroop

(Dohrā)

Chetanvant anant guna, parjai sakati anant ।

Alakh akhandit sarvagat, jeev darav virtant ॥20॥

ચૈતન્યરૂપ છે, અનંત ગુણ, અનંત પર્યાય અને અનંત શક્તિ સહિત
છે, અમૂર્તિક છે, અખંડિત છે, સર્વવ્યાપી છે. આ જીવ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ
કહ્યું છે.

પુદ્ગલ દ્રવ્યનું લક્ષણ

(દોહરા)

ફરસ-વરન-રસ-ગન્ધમય, નરદ-પાસ સંઠાન ।

અનુરૂપી પુદ્ગલ દરવ, નભ-પ્રદેશ પરવાન ॥૨૧॥

Pudgal Dravyanu Lakshan

(Dohrā)

Faras-varan-ras-gandhmay, narad-pās santhān ।

Anuroopi pudgal darav, nabh-pradesh parvān ॥21॥

પુદ્ગલ દ્રવ્ય પરમાણુરૂપ, આકાશના પ્રદેશ જેવડું, ચોપાટના પાસાના
આકારનું, સ્પર્શ, રસ, ગંધ અને વર્ણવાળું છે.

धर्म द्रव्यनुं लक्षण

(दोहरा)

जैसैं सलिल समूहमैं, करै मीन गति-कर्म ।

तैसैं पुद्गल जीवकों, चलनसहाई धर्म ॥२२॥

Dharma Dravyanu Lakshan

(Dohrā)

Jaisai salil samuhmai, karai meen gati-karma ।

Taisai pudgal jeevkau, chalansahāi dharma ॥22॥

જેવી રીતે માછલીની ગમનક્રિયામાં પાણી સહાયક થાય છે, તેવી જ રીતે જીવ-પુદ્ગલની ગતિમાં સહકારી ધર્મ દ્રવ્ય છે.

અધર્મ દ્રવ્યનું લક્ષણ

(દોહરા)

જ્યોં પંથી ગ્રીષમસમૈ, બૈઠૈ છાયામાંહિ ।

ત્યોં અધર્મકી ભૂમિમૈં, જડ્ ચેતન ઠહરાંહિ ॥૨૩॥

Adharma Dravyanu Lakshan

(Dohrā)

Jyau panthi grishamsamai, baithai chhāyāmāhi ।

Tyau adharmaki bhoomimai, jad chetan thahrāhi ॥23॥

જેવી રીતે ગ્રીષ્મઋતુમાં મુસાફર છાયાનું નિમિત્ત પામીને બેસે છે તેવી
જ રીતે અધર્મ દ્રવ્ય જીવ-પુદ્ગલની સ્થિતિમાં નિમિત્તકારણ છે.

आकाश द्रव्यनुं लक्षण

(दोहरा)

संतत जाके उदरमैं, सकल पदारथवास ।

जो भाजन सब जगतकौ, सोई दरव अकास ॥२४॥

Ākāsh Dravyanu Lakshan

(Dohrā)

Santat jākey udarmai, sakal padārathvās ।

Jo bhājan sab jagatkau, soi darav akās ॥24॥

જેના પેટમાં સદૈવ, સર્વ પદાર્થો રહે છે, જે સર્વ દ્રવ્યોને પાત્રની જેમ
આધારભૂત છે, તે જ આકાશદ્રવ્ય છે.

કાળ દ્રવ્યનું લક્ષણ

(દોહરા)

જો નવકરિ જીરન કરૈ, સકલ વસ્તુથિતિ ઠાનિ ।

પરાવર્ત વર્તન ધરૈ, કાલ દરવ સો જાનિ ॥૨૫॥

Kāl Dravyanu Lakshan

(Dohrā)

Jo navkari jeeran karai, sakal vastuthiti thāni ।

Parāvart vartan dharai, kāl darav so jāni ॥25॥

જે વસ્તુનો નાશ ન કરતાં, સર્વ પદાર્થોની નવીન હાલતો પ્રગટ થવામાં અને પૂર્વપર્યાયોના નાશ પામવામાં નિમિત્તકારણ છે, એવા વર્તના લક્ષણનું ધારક કાળ દ્રવ્ય છે.

જીવનું વર્ણન

(દોહરા)

સમતા રમતા ઝરધતા, ગ્યાયકતા સુખભાસ ।

વેદકતા ચૈતન્યતા, એ સબ જીવવિલાસ ॥૨૬॥

Jeevnu Varnan

(Dohrā)

Samtā ramtā uradhtā, gyāyaktā sukhbhās ।

Vedaktā chaitanyatā, ae sab jeevvilās ॥26॥

વીતરાગભાવમાં લીન થવું, ઊર્ધ્વગમન, જ્ઞાયક સ્વભાવ, સહજ
સુખનો સંભોગ, સુખ-દુઃખનો સ્વાદ અને ચૈતન્યપણું - એ બધા
જીવના પોતાના ગુણ છે.

અજીવનું વર્ણન

(દોહરા)

તનતા મનતા વચનતા, જડતા જડસમ્મેલ ।

લઘુતા ગુરુતા ગમનતા, યે અજીવકે ખેલ ॥૨૭॥

Ajeevnu Varnan

(Dohrā)

Tantā mantā vachantā, jadtā jadsammel ।

Laghutā gurutā gamantā, ye ajeevke khel ॥27॥

તન, મન, વચન, અચેતનપણું, એકબીજાની સાથે મળવું, હલકા
અને ભારેપણું તથા ગતિ કરવી - એ બધી પુદ્ગલ નામના અજીવ
દ્રવ્યની પરિણતિ છે.

પુણ્યનું વર્ણન

(દોહરા)

જો વિશુદ્ધભાવનિ બંધૈ, અરુ ઊરધમુખ હોઈ ।

જો સુખદાયક જગતમૈં, પુન્ય પદારથ સોઈ ॥૨૮॥

Punyanu Varnan

(Dohrā)

Jo vishuddhbhāvni bandhai, aru uradhmukh hoi ।

Jo sukhdāyak jagatmai, punya padārath soi ॥28॥

જે શુભ ભાવોથી બંધાય છે, સ્વર્ગાદિની સન્મુખ થાય છે અને લૌકિક
સુખ આપનાર છે તે પુણ્ય પદાર્થ છે.

પાપનું વર્ણન

(દોહરા)

સંકલેશ ભાવનિ બંધૈ, સહજ અધોમુખ હોઈ ।

દુઃખદાયક સંસારમૈં, પાપ પદારથ સોઈ ॥૨૧॥

Pāpnu Varnan

(Dohrā)

Sankalesh bhāvni bandhai, sahaj adhomukh hoi ।

Dukhdāyak sansārmāi, pāp padārath soi ॥29॥

જે અશુભ ભાવોથી બંધાય છે અને પોતાની મેળે નીચ ગતિમાં પડે છે
તથા સંસારમાં દુઃખ આપનાર છે, તે પાપ પદાર્થ છે.

આશ્રવનું વર્ણન

(દોહરા)

જોઈ કરમઝદોત ધરિ, હોઈ ક્રિયા રસરત્ત ।

કરષૈ નૂતન કરમકૌં, સોઈ આસ્રવ તત્ત ॥૩૦॥

Āshravnu Varnan

(Dohrā)

Joi karamudot dhari, hoi kriyā rasratt ।

Karshai nootan karamkau, soi āsrav tatt ॥30॥

કર્મના ઉદયમાં યોગોની જે રાગ સહિત પ્રવૃત્તિ થાય છે, તે નવીન
કર્મોને ખેંચે છે, તેને આસ્ત્રવ પદાર્થ કહે છે.

संवरनुं वर्णन

(दोहरा)

जो उपयोग स्वरूप धरि, वरतै जोग विरत्त ।

रोकै आवत करमकाँ, सो है संवर तत्त ॥३१॥

Samvarnu Varnan

(Dohrā)

Jo upyog swaroop dhari, vartai jog viratt ।

Rokai āvat karamkau, so hai samvar tatt ॥31॥

જે જ્ઞાન-દર્શન ઉપયોગને પ્રાપ્ત કરીને યોગોની ક્રિયાથી વિરક્ત થાય છે અને આસ્ત્રવને રોકી દે છે, તે સંવર પદાર્થ છે.

निर्जरानुं वर्णन

(दोहरा)

जो पूरव सत्ता करम, करी थिति पूरन आउ ।

खिरबेकौं उद्यत भयौ, सो निर्जरा लखाउ ॥३२॥

Nirjarānu Varnan

(Dohrā)

Jo poorav sattā karam, kari thiti pooran āu ।

Khirbekau udyat bhayau, so nirjarā lakhāu ॥32॥

જે પૂર્વસ્થિત કર્મ પોતાની અવધિ પૂરી કરીને ખરવાને તત્પર થાય
છે, તેને નિર્જરા પદાર્થ જાણો.

बंधनुं वर्णन

(दोहरा)

जो नवकरम पुरानसौं, मिलैं गांठि दिढ़ होइ ।

सकति बढ़ावे बंसकी, बंध पदारथ सोइ ॥३३॥

Bandhnu Varnan

(Dohrā)

Jo navkaram purānsau, milai gānthi didh hoi ।

Sakati badhāve bansaki, bandh padārath soi ॥33॥

જે નવાં કર્મ જૂનાં કર્મ સાથે પરસ્પર મળીને મજબૂતપણે બંધાય જાય છે અને કર્મશક્તિની પરંપરાને વધારે છે - તે બંધ પદાર્થ છે.

भोक्षनुं वर्णन

(दोहरा)

थिति पूरन करि जो करम, खिरै बंधपद भानि ।

हंस अंस उज्जल करै, मोक्ष तत्त्व सो जानि ॥३४॥

Mokshnu Varnan

(Dohrā)

Thiti pooran kari jo karam, khirai bandhpad bhāni ।

Hans ans ujjal karai, moksh tattva so jāni ॥34॥

જે કર્મ પોતાની સ્થિતિ પૂર્ણ કરીને બંધદશાનો નાશ કરી નાખે છે
અને આત્મગુણોને નિર્મળ કરે છે તેને મોક્ષ પદાર્થ જાણો.

वस्तुनां नाम

(दोहरा)

भाव पदारथ समय धन, तत्त्व वित्त वसु दर्व ।

द्रविन अरथ इत्यादि बहु, वस्तु नाम ये सर्व ॥३५॥

Vastunā Nām

(Dohrā)

Bhāv padārath samay dhan, tattva vitt vasu darv ।

Dravin arath ityādi bahu, vastu nām ye sarv ॥35॥

ભાવ, પદાર્થ, સમય, ધન, તત્ત્વ, વિત્ત, વસુ, દ્રવ્ય, દ્રવિણ, અર્થ
આદિ સર્વ વસ્તુનાં નામ છે.

શુદ્ધ જીવ દ્રવ્યનાં નામ

(સવૈયા એકત્રીસા)

પરમપુરુષ પરમેશ્વર પરમજ્યોતિ,

પરબ્રહ્મ પૂરન પરમ પરધાન હૈ ।

Shuddh Jeev Dravyanā Nām

(Savaiyā Ekatrisā)

Parampurush parameshwar paramjyoti,

Parbrahm pooran param pardhān hai ।

अनादि अनंत अविगत अविनाशी अज,
निरदुंद मुक्त मुकुंद अमलान है ॥

Anādi anant avigat avināshi aj,
Nirdund mukat mukund amalān hai ॥

निराबाध निगम निरंजन निरविकार,
निराकार संसारसिरोमनि सुजान है ।

Nirābādh nigam niranjan nirvikār,
Nirākār sansārsiromani sujān hai ।

सरवदरसी सरवज्ञ सिद्ध स्वामि सिव,

धनी नाथ ईस जगदीस भगवान है ॥३६॥

Saravdarsi sarvajna siddh swāmi siv,

Dhani nāth is jagdis bhagwān hai ॥36॥

પરમપુરુષ, પરમેશ્વર, પરમજ્યોતિ, પરબ્રહ્મ, પૂર્ણ, પરમ, પ્રધાન,
અનાદિ, અનંત, અવ્યક્ત, અવિનાશી, અજ, નિર્ઘ્ન, મુક્ત, મુક્તુંદ,
અમલાન, નિરાબાધ, નિગમ, નિરંજન, નિર્વિકાર, નિરાકાર,
સંસારશિરોમણિ, સુજ્ઞાન, સર્વદર્શી, સર્વજ્ઞ, સિદ્ધ, સ્વામી, શિવ,
ધણી, નાથ, ઈશ, જગદીશ, ભગવાન.

સામાન્યપણે જીવ દ્રવ્યનાં નામ
ચિદાનંદ ચેતન અલખ જીવ સમૈસાર,
બુદ્ધરૂપ અબુદ્ધ અસુદ્ધ ઉપજોગી હૈ ।

Sāmānyapaney Jeev Dravyanā Nām
Chidānand chetan alakh jeev samaisār,
Buddhroop abuddh ashuddh upjogi hai ।

चिद्रूप स्वयंभू चिनमूर्ति धरमवंत,
प्राणवंत प्राणी जंतु भूत भवभोगी है ॥

Chidroop swayambhu chinmurti dharamvant,
Prānvant prāni jantu bhoot bhavbhogi hai ॥

गुनधारी कलाधारी भेषधारी विद्याधारी,
अंगधारी संगधारी जोगधारी जोगी है ।

Gunadhāri kalādhāri bhesdhāri vidyādhāri,
Āngdhāri sangdhāri jogdhāri jogi hai ।

चिन्मय अखंड हंस अक्षर आतमराम,

करमकौ करतार परम विजोगी है ॥३७॥

Chinmay akhand hans akshar ātamrām,

Karamkau kartār param vijogi hai ॥37॥

ચિદાનંદ, ચેતન, અલક્ષ, જીવ, સમયસાર, બુદ્ધરૂપ, અબુદ્ધ, અશુદ્ધ,
ઉપયોગી, ચિદ્રૂપ, સ્વયંભૂ, ચિન્મૂર્તિ, ધર્મવાન, પ્રાણવાન, પ્રાણી,
જંતુ, ભૂત, ભવભોગી, ગુણધારી, કળાધારી, વેશધારી, અંગધારી,
સંગધારી, યોગધારી, યોગી, ચિન્મય, અખંડ, હંસ, અક્ષર,
આત્મારામ, કર્મકર્તા, પરમવિયોગી - આ બધાં જીવ દ્રવ્યનાં નામ છે.

आकाशनां नाम

(दोहरा)

खं विहाय अंबर गगन, अंतरिच्छ जगधाम ।

व्योम वियत नभ मेघपथ, ये अकाशके नाम ॥३८॥

Ākāshnā Nām

(Dohrā)

Kham vihāy ambar gagan, antaricch jagdhām ।

Vyom viyat nabh meghpath, ye akāshke nām ॥38॥

ખં, વિહાય, અંબર, ગગન, અંતરિક્ષ, જગધામ, વ્યોમ, વિયત,
નભ, મેઘપથ - આ આકાશનાં નામ છે.

કાળનાં નામ

(દોહરા)

જમ કૃતાંત અંતક ત્રિદસ, આવર્તી મૃતથાન ।

પ્રાનહરન આદિતતનય, કાલ નામ પરવાન ॥૩૯॥

Kālnā Nām

(Dohrā)

Jam krutānt antak tridas, āvarti mrutathān ।

Prānharan āditatanay, kāl nām parvān ॥39॥

યમ, કૃતાંત, અંતક, ત્રિદશ, આવર્તી, મૃત્યુસ્થાન, પ્રાણહરણ,
આદિત્યતનય - એ કાળનાં નામ છે.

पुण्यनां नाम

(दोहरा)

पुन्य सुकृत ऊरधवदन, अकररोग शुभकर्म ।

सुखदायक संसारफल, भाग बहिर्मुख धर्म ॥४०॥

Punyanā Nām

(Dohrā)

Punya sukrut urdhavadan, akararog shubhkarma ।

Sukhdāyak sansārfal, bhāg bahirmukh dharma ॥40॥

પુણ્ય, સુકૃત, ઊર્ધ્વવદન, અકરરોગ, શુભ કર્મ, સુખદાયક,
સંસારફળ, ભાગ્ય, બહિર્મુખ, ધર્મ - એ પુણ્યનાં નામ છે.

पापनां नाम

(दोहरा)

पाप अधोमुख एन अघ, कंप रोग दुखधाम ।

कलिल कलुस किल्बिस दुरित, असुभ करमके नाम ॥४१॥

Pāpnā Nām

(Dohrā)

Pāp adhomukh en agh, kamp rog dukhdhām ।

Kalil kalus kilvis durit, asubh karamke nām ॥41॥

પાપ, અધોમુખ, એન, અઘ, કંપ, રોગ, દુઃખધામ, કલિલ, કલુષ,
કિલ્લિષ અને દુરિત - એ અશુભ કર્મનાં નામ છે.

મોક્ષનાં નામ

(દોહરો)

સિદ્ધક્ષેત્ર ત્રિભુવનમુકુટ, શિવથલ અવિચલથાન ।

મોઘ મુકતિ વૈકુંઠ સિવ, પંચમગતિ નિરવાન ॥૪૨॥

Mokshnā Nām

(Dohrā)

Siddhkshetra tribhuvanmukut, shivthal avichalthān ।

Mokh mukti vaikunth siv, panchamgati nirvān ॥42॥

સિદ્ધક્ષેત્ર, ત્રિભુવનમુકુટ, શિવથલ, અવિચળસ્થાન, મોક્ષ, મુક્તિ,
વૈકુંઠ, શિવ, પંચમગતિ, નિર્વાણ - એ મોક્ષનાં નામ છે.

બુદ્ધિનાં નામ

(દોહરા)

પ્રજ્ઞા ધિસના સેમુસી, ધી મેધા મતિ બુદ્ધિ ।

સુરતિ મનીષા ચેતના, આસય અંશ વિસુદ્ધિ ॥૪૩॥

Buddhinā Nām

(Dohrā)

Prajnā dhisanā semusi, dhee medhā mati buddhi ।

Surti manishā chetnā, āsay ansh visuddhi ॥43॥

પ્રજ્ઞા, ધિષણા, સેમુષી, ધી, મેધા, મતિ, બુદ્ધિ, સુરતી, મનીષા,
ચેતના, આશય, અંશ અને વિશુદ્ધિ - એ બુદ્ધિનાં નામ છે.

वियक्षण पुरुषनां नाम

(दोहरा)

निपुन विचच्छन विबुध बुध, विद्याधर विद्वान् ।

पटु प्रवीन पंडित चतुर, सुधी सुजन मतिमान् ॥४४॥

Vichakshan Purushnā Nām

(Dohrā)

Nipun vichacchan vibudh budh, vidyādhār vidvān ।

Patu praveen pandit chatur, sudhī sujan matimān ॥44॥

कलावंत कोविद कुसल, सुमन दच्छ धीमंत ।

ज्ञाता सज्जन ब्रह्मविद, तज्ञ गुनीजन संत ॥४५॥

Kalāvant kovid kusal, suman dachh dheemant ।

Jnātā sajjan brahmavid, tajn gunijan sant ॥45॥

નિપુણ, વિચક્ષણ, વિબુધ, બુદ્ધ, વિદ્યાધર, વિદ્વાન, પટુ, પ્રવીણ,
પંડિત, ચતુર, સુધી, સુજન, મતિમાન.

કળાવંત, કોવિદ, કુશળ, સુમન, દક્ષ, ધીમંત, જ્ઞાતા, સજ્જન,
બ્રહ્મવિત્, તજ્ઞ, ગુણીજન, સંત - એ વિદ્વાન પુરુષનાં નામ છે.

मुनीश्वरनां नाम

(दोहरा)

मुनि महंत तापस तपी, भिच्छुक चारितधाम ।

जती तपोधन संयमी, व्रती साधु ऋषि नाम ॥४६॥

Munishvarnā Nām

(Dohrā)

Muni mahant tāpas tapi, bhichhuk chāritdhām ।

Jati tapodhan saiyami, vrati sādhu rushi nām ॥46॥

મુનિ, મહંત, તાપસ, તપી, ભિક્ષુક, ચારિત્રધામ, ચતી, તપોધન,
સંચતી, વ્રતી, સાધુ અને ઋષિ - એ મુનિનાં નામ છે.

દર્શનનાં નામ

(દોહરા)

દરસ વિલોકનિ દેખનાૈં, અવલોકનિ દૃગચાલ ।

લખન દૃષ્ટિ નિરખનિ જુવનિ, ચિતવનિ ચાહનિ ભાલ ॥૪૭॥

Darshannā Nām

(Dohrā)

Daras vilokani dekhnaui, avlokani dragchāl ।

Lakhan drashti nirkhani juvani, chitvani chāhni bhāl ॥47॥

દર્શન, વિલોકન, દેખવું, અવલોકન, દગચાલ, લખન, દષ્ટિ,
નિરીક્ષણ, જોવું, ચિંતવન, ચાહન, ભાળવું - એ દર્શનનાં નામ છે.

જ્ઞાન અને ચારિત્રનાં નામ

(દોહરા)

ગ્યાન બોધ અવગમ મનન, જગતભાન જગજાન ।

સંજમ ચારિત આચરન, ચરન વૃત્તિ થિરવાન ॥૪૮॥

Jnān ane Chāritranā Nām

(Dohrā)

Gyān bodh avgam manan, jagatbhān jagjān ।

Sanjam chārit āchran, charan vrutti thirvān ॥48॥

જ્ઞાન, બોધ, અવગમ, મનન, જગતભાનુ, જગતજ્ઞાન - એ જ્ઞાનનાં
નામ છે. સંયમ, ચારિત્ર, આચરણ, ચરણ, વૃત્ત, સ્થિરવાન - એ
ચારિત્રનાં નામ છે.

सत्यनां नाम

(दोहरा)

सम्यक् सत्य अमोघ सत, निसंदेह निरधार ।

ठीक जथारथ उचित तथ, मिथ्या आदि अकार ॥४९॥

Satyanā Nām

(Dohrā)

Samyak satya amogh sat, nisandeh nirdhār ।

Theek jathārath uchit tath, mithyā ādi akār ॥49॥

સમ્યક્, સત્ય, અમોઘ, સત્, નિઃસંદેહ, નિરધાર, ઠીક, યથાર્થ,
ઉચિત, તથ્ય - એ સત્યનાં નામ છે. આ શબ્દોની આદિમાં અકાર
લગાડવાથી જૂઠનાં નામ થાય છે.

જૂઠનાં નામ

(દોહરા)

અજથારથ મિથ્યા મૃષા, વૃથા અસત્ત અલીક ।

મુધા મોઘ નિઃફલ વિતથ, અનુચિત અસત અઠીક ॥૫૦॥

Joothnā Nām

(Dohrā)

Ajthārath mithyā mrushā, vruthā asatt aleek ।

Mudhā modh nifal vitath, anuchit asat atheek ॥50॥

અયથાર્થ, મિથ્યા, મૃષા, વૃથા, અસત્ય, અલીક, મુઘા, મોઘ, નિષ્ફળ,
વિતથ, અનુચિત, અસત્ય, અઠીક - એ જૂઠનાં નામ છે.

‘નાટક સમયસાર’ના બાર અધિકાર

(સવૈયા એકત્રીસા)

જીવ નિરજીવ કરતા કરમ પુન્ન પાપ,

આસ્રવ સંવર નિરજરા બંધ મોષ હૈ ।

'Nātak Samaysār'nā Bār Adhikār

(Savaiyā Ekatrisā)

Jeev nirjeev kartā karam punn pāp,

Āsrav samvar nirjarā bandh mosh hai ।

सरव विसुद्धि स्याद्वाद साध्य साधक,
दुवादस दुवार धरै समैसार कोष है ॥

Sarav visuddhi syādvād sādhya sādhak,
Duvādas duvār dharai samaisār kosha hai ॥

दरवानुयोग दरवानुजोग दूरि करै,
निगमकौ नाटक परमरसपोष है ।

Darvānuyog darvānujog doori karai,
Nigamko nātak paramrasposh hai ।

ऐसौ परमागम बनारसी बखानै जामैं,

ग्यानको निदान सुद्ध चारितकी चोष है ॥५१॥

Esau paramāgam Banārasi bakhānai jāmai,

Gyānko nidān suddh chāritki chosh hai ॥51॥

‘સમયસારજી’ના ભંડારમાં જીવ, અજીવ, કર્તાકર્મ, પુણ્યપાપ, આત્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ, મોક્ષ, સર્વવિશુદ્ધિ, સ્વાદ્વાદ અને સાધ્યસાધક - એ બાર અધિકાર છે. આ ઉત્કૃષ્ટ ગ્રંથ દ્રવ્યાનુયોગરૂપ છે, આત્માને પરદ્રવ્યોના સંયોગથી જુદો કરે છે અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગમાં લગાડે છે, આ આત્માનું નાટક પરમ શાંતરસને પુષ્ટ કરનાર છે, સમ્યગ્જ્ઞાન અને શુદ્ધ ચારિત્રનું કારણ છે, એને આત્મરસી બનારસીદાસજી પદ્યરચનામાં વર્ણવે છે.

